

VISSZAEMLEKEZÉSEK

ZALKA ANDRÁS

SPANYOLORSZÁGBAN

A Nemzetközi Brigádok egy volt harcosának visszaemlékezése

1934-ben a kommunista ifjúsági diákmozgalomban való részvételem miatt a budapesti bíróság három hónapi fogházra ítelt és mellékbüntetésként eltiltott a magyar főiskolákon és egyetemeken a továbbtanulástól.

1935-ben letöltöttem a „gyújtófogházban” a büntetést, utána továbbtanulásom céljából külföldre utaztam. Először Romániába mentem, ahol beszereztem a belga, francia vízumokat és németországi átutazót. Szatmáron nővéremnél voltam; ott, 1936 tavaszán figyeltem fel az újságokban közölt érdekes spanyol hírekre.

Vízumokkal felszerelve elindultam Szatmárról Csehszlovákián, a náci Németországon keresztül Belgiumba. Először Vervier-be érkeztem, ahol rövid tartózkodásom során meggyőződtem, hogy gépészmérnöki tanulmányaim folytatására nem sok kilátás van. Elhatároztam, hogy továbbutazom Párizsba; ott információim szerint több lehetőség kínálkozott.

A viszonylag rövid, néhány hónapos párizsi tartózkodás — élményekben — sok évnél tűnik visszaemlékezésem során, mivel a múlt megszépül: csak szépnek, eseményekben gazdagnak tűnik az ott eltöltött idő.

Rövid franciaországi életem során 1936 májusától októberig megismerkedtem a franciaországi egyetemi élet lehetőségeivel, sok barátot szereztem franciák és a már több éve ott élő magyar diákok, munkások között.

Megismertem a francia munkásmozgalom néhány vonatkozását, láttam az 1936-os népfrent-tüntetések. Együtt masíroztam a tüntető munkások százezres soraiban a munkások, alkalmazottak, értelmiségiek, ismert, világhírű emberek között. A milliányi tömeg naponta tüntetett, követelték a népfrentkormánytól, hogy adjon el fegyvereket, ágyúkat, repülőgépeket a törvényes spanyol köztársasági kormánynak.

De Leon Blum, a francia szocialista párt első embere, a népfrentkormány miniszterelnöke, Anglia kormányával együtt, inkább a hírhedt „Nonintervention” — a be nem avatkozás — politikáját folytatta. Chamberlain angol miniszterelnök nagyot tévedett, és a francia kormány is élén Daladierrel — aki Blum-ot követte —, amikor azt hitték, hogy ha Hitlernek engednek, az a Szovjetuniót fogja megtámadni és őket békén hagyja.

Vasárnaponként a magyarok a Marne folyó partján jöttek össze, Párizstól nem nagy távolságra. Már kialakult a pihenő, üdülő magyarok sátorlábora, a kezdetleges camping, de akkor még nem így hívták.

A Marne folyó partján több ilyen pihenő, hétvégi üdülőtábor is volt, természetesen főleg franciák, de más ottlakó nemzetiségek is létrehozták a maguk hétvégi pihenő telepét.

Augusztusban, szeptemberben az itt tartott, a spanyol nép, a spanyol köztársasági kormány melletti szimpátiatüntetések, gyűlések, értekezleteken ismertem meg a Spanyolországban lejátszódó események hátterét, rövid történelmi vázlatát:

1936-ban a baloldali szervezetek és pártok: a Spanyol Kommunista Párt, a Szocialista párt, a Szocialista Ifjúsági Szövetség, a Dolgozók Általános Szövetsége, a Baloldali Köztársasági Párt, a Köztársasági Unió, a Katalóniai Baloldali Párt és a Katalóniai Szocialista-Kommunista Párt közös blokkot alakítottak és aláírták a népfront-okmányt.

A fasiszmus elleni Népfront programja a következő négy pontot tartalmazta:

1. A földesurak, az egyház és a szerzetesrendek földjeinek elkobzása mindennemű kártérítés nélkül; e földek azonnali átadása a szegényparasztnak és földmunkásoknak.

2. A spanyol imperializmus által elnyomott népek felszabadítása. Önrindelkezési jog Katalóniának, Baszkföldnek, Galíciának és a spanyol imperializmus által elnyomott valamennyi nemzetiségnek.

3. A munkásosztály általános életszínvonalának emelése és munkakörülményeinek javítása.

4. Valamennyi bebörtönzött forradalmár szabadlábra helyezése. Közkegyelem a politikai foglyok és üldözöttek részére.

1936. február 16-án a választáson a Népfront ragyogó győzelmet aratott Spanyolországban. A parlament 473 képviselője közül 268 a Népfronthoz tartozott. 163 különböző burzsoá köztársasági, 88 szocialista és 17 kommunista képviselő volt.

A Népfront győzelme igazolta a Komintern VII. kongresszusán elfogadott elvek helyességét.

A jobboldal nem nyugodott bele a szabad választásokon elszenvedett vereségébe és az új köztársasági törvényekbe. 1936. július 18-án a főtisztek vezetésével lázadást szerveztek a parlamentben törvényesen megválasztott köztársasági kormány ellen.

1936. július 17-18-ára virradó éjjel a ceutai (Marokkó) rádióállomás leadta a felkelés hívójelét:

„Egész Spanyolország felett felhőtlen az ég...”

Ezzel kezdetét vette a fasiszta lázadás. A lázadás vezére Sanjurjo tábornok lett volna, de légikatasztrófánál életét veszítette és így Francisco Franco tábornok lett a vezér. Szeptemberben Burgosban a törvényes kormánnyal szemben ellenkormányt alakított.

Múltak a hetek, napról napra felvonulásokon, tüntetéseken követelték az utcára vonuló franciák, a köztársasági spanyol kormány támogatását. Zúgott a tüntető tömeg követelése: „Fegyvereket, ágyúkat Spanyolországnak!” „Repülőket Spanyolországnak!”.

A még ugyancsak a Népfront szervezeteinek támogatásával hatalomra került francia kormány, bár szocialista vezetése is volt, vonakodott teljesíteni a törvényes spanyol kormány fegyvervásárlási kérését és csak Mexikó és néhány kis lehetőséggel rendelkező ország adott el fegyvereket a spanyol kormánynak. Ugyanakkor a fasiszta ellenkormányt nyíltan támogatta a fasiszta Németország és Mussolini Olaszországa.

Végül mindent betetőzött a Genfben székelő Népszövetségben a francia—angol kezdeményezés, az ún. „be nem avatkozási politika” elfogadtatása. A francia és angol kormány, mint a többiek, jól tudta, hogy a németek és olaszok már nem csak fegyvereket, ágyúkat, repülőket szállítottak, Franciaország légtérét is megsértve, de csapatokat is. Mussolini az Abesszínia elleni háborúban kipróbált csapataiból küldött válogatott egységeket, Hitler pedig a háborúra készülő technikájából és jól képzett embereiből küldött hathatós segítséget.

A polgári forradalom vívmányaiért küzdő spanyol köztársasági kormányt az angol, francia kezdeményezés a „be nem avatkozási politikával” meg akarta fosztani védekezési lehetőségeitől.

Mind több szó esett arról, hogy a világ minden tájáról, országaiból önkéntesek jelentkeznek a spanyol köztársasági hadsereg soraiba, akik készek harcba menni, a lázadók elleni küzdelemben részt venni. A franciaországi magyarok között is mind több és több jelentkező akadt. Több barátommal én is elhatároztam, velük tartok, jelentkezem.

A Marne folyó partján egy ilyen táborban gyülekeztünk és töltöttünk néhány napot a nagy út — a spanyol lázadók elleni harcra indulás előtt.

Ott volt már a táborban Keszőcze Endre, Szalvai Mihály és még 8-10 magyar.

A táborban töltötte szabadságát egy francia munkás. Nagyon jószándékúnak mutatkozott, ám megnyilatkozásaiból kitűnt, hogy francia munkások között sem ritkák az anarchista nézetek. Később Spanyolországban is megismertem az erős anarchista mozgalmat, különösen a katalóniai munkásszervezetek területén. Sokat mesélt a francia mozgalomról és szép munkásdalokra tanított minket.

Szeptember végén Szalvai és Keszőcze elindultak — ők voltak talán az első magyarok, akik a tábornoki lázadás után Spanyolországba mentek. Már csak Spanyolországban találkoztunk. Ott elmondták, hogy a Pireneusokon gyalog keltek át, spanyol és francia kísérők voltak, ám a franciák a határon visszafordultak, onnan már csak a spanyolok vezették őket a hegyi ösvényeken a határtól nem messze lévő városig, ahol már várták őket a köztársasági hadsereg képviselői.

Október 9-én a táborban maradtakkal együtt felutaztunk Párizsba és este vonatra szálltunk Marseille felé. Az állomás peronján sok ismerőst láttam, akikkel gyakran találkoztunk a „Boul' Mich'-en, a gyűléseken és a marne-i táborban.

Megérkezés Marseille-be

A vonat jórészt a „mieinkkel” lett tele. Az előzőleg megadott tájékoztató alapján tíz-tizenketten alkottunk egy csoportot, akik közül egy a felelős, a „responsable” lett.

A csoportnak, amibe engem is beosztottak, Brocskó János bányász — hosszabb ideig észak-franciaországi bányákban dolgozott — lett a vezetője. A csoportban volt még Brocskó Sándor, az örökmozgó, rőt hajú, vidám fiú — János öccse. Éles ellentét volt a két testvér, János megfontolt, nyugodt, meggondolt, míg Sándor kapkodó, ide-oda mozgó. Ő el is esett az első napok harcaiban, igaz sok vesztesége volt a magyar századnak, nem csak az emberi természet befolyásolta a háború szeszélyes, végzetszerű eseményeit.

A Brocskó fiúk jól beszéltek franciául, a bányavidéken megtanulták a mindennapi nyelvet.

Reggelre megérkeztünk Marseille-be. A kikötő környékén sétálgattunk, hármás-négyes csoportokba verődve. Francia kísérőink figyelmeztettek bennünket: legyünk óvatosak, mert a francia rendőrség megzavarhatja célunk megvalósítását.

Egyik kikötő környéki kisvendéglőben megebédeltünk és délután fellszálltunk az ott horgonyzó spanyol hajóra.

Sötétedés után indult el a hajó és lassan kisiklott a nyílt tengerre. Eltávolodva a francia parttól végighajóztunk a spanyol partok mellett, a partoktól csak olyan távolságra, hogy a hajó biztonságosan mély vízben maradjon.

Alicantében

Elmúlt az éj, nappalra már elhagytuk Barcelona, aztán Valencia vonalát és csak hajóztunk tovább, dél felé, végre Alicante kikötőjében kötöttünk ki.

A parton nagy tömeg várt bennünket. A város vezetője, a polgármester — „alcalde de la ciudad” — üdvözölte az érkezőket.

Tanultuk az első spanyol szavakat. Hallgattuk a szépen gördülő beszédet. „Voluntarios Internacionales” — nemzetközi önkéntesek — érkeztek hozzánk — mondta beszédét kezdve — hogy velünk együtt vegyenek részt az áruló, lázadó tábornokok leverésében. Az egész világ dolgozóival velünk vannak, jönnek a világ minden országából, győzni fogunk — és felemelte öklét, ami a Népfrontban győztes országokban szokásos köszöntési formává vált.

A hajó melletti rakparton sorakoztunk fel nemzetiségenként, főleg lengyelek, bolgárok, franciák, magyarok, németek; szakaszokba álltunk és végigvonultunk a város főutcáján.

Albacete, a Nemzetközi Brigádok központja

A kikötőből kiindulva, amerre elhaladtunk, mindenütt tömött sorokban állt a lakosság, éltetve az internacionalistákat, a Szovjetuniót. Virágokat szórtak felénk, „Vivan los Voluntarios Internacionalistas”, „Viva la Union Sovietica” — visszhangozták.

Némelyik fiatal spanyol közénk állt és velünk masírozott. A lakosság lelkesedése szüntelenül kísért bennünket, míg végigvonultunk a városon.

Beérkeztünk egy iskola udvarára, ahol terített asztalok vártak.

Ebéd után kimentünk a vasútállomásra és a Nemzetközi Brigádok gyülekező, kiképző központjába, Albacetébe utaztunk.

Albacete város közepén volt a laktanya, a szokásos óriási udvarral. Elszállásolték bennünket és elkezdődött a kiképzés, megismerkedtünk a már előttünk érkezettekkel.

A Nemzetközi Brigádok sok katonája Spanyolországba érkezése előtt soha nem szolgált hadseregben, így azoknak meg kellett adni a legalapvetőbb katonai ismereteket az ún. szolgálati szabályzat alapjait, a legelemibb harcászati és fegyverismereteket.

Voltak közöttük olyanok — az „idősebbek” — akik már megkapták kiképzésüket a saját hazájukban, ahol leszolgáltak a kötelező katonai éveiket. Voltak, akik már az első világháborút is megjárták, tisztként, tiszthelyettesként és volt egy a magyarjaink között, aki a francia idegenlégióban szolgált öt évet, törzsőrmesteri ranggal szerelt le és megkapta a francia állampolgárságot.

Katonai felkészültség szempontjából így rendkívül vegyes volt a magyar század, de hasonló volt a többi nemzetiség egységeibe tömörült katonák képzettsége is.

A megalakuló magyar század — bár az első időben alig volt több két szakasznál — azonnal felvette az akkor már több mint tíz éve magyar börtönben raboskodó Rákosi Mátyás nevét. Rövidesen századdá növekedett a napról-napra érkező, a világ sok országában emigrációban élő, a spanyol szabadságharc támogatására érkező magyarok révén.

Ha a katonai ismeretek szempontjából vegyes és hiányos volt a magyar század összetétele, még inkább elmondható ez a politikai és ideológiai felfogásuk különbözősége miatt. A többség kommunista nézeteket fogadott el, bár többen azt sem tudták, mit is jelent, de vágyódtak valami jobbra, igazságosra. A többség nem is volt párttag. Voltak közöttünk szociáldemokraták, több hívő, vallásos munkásember, haladó gondolkodású, de akkor még nem kommunista értelmiségi, főleg orvosok, újságírók stb. A fasiszmus elleni gyűlöletük vezette őket a spanyol szabadságharcba.

Különbség volt közöttünk a katonai ismeretek, ideológiai nézetek, politikai célkitűzések szempontjából, de olyan mértékű célratörő egység uralkodott már a kezdet kezdetén is, amilyet csak a nagy szabadságharcok idején lehetett tapasztalni. A katonai rend, a fegyelem, az egymást védő segítőkészség önkéntes vállalása kevés hadseregben tapasztalható magas fokra emelkedett.

A magyarok — de a többi nemzetiség is hasonlóan — kivétel nélkül, határtalan odaadással készek voltak a spanyol nép szabadságáért harcolni. Valamennyien abban reménykedtünk, hogy ha megérjük, győztesen megyünk haza Magyarországra. A spanyol demokrácia győzelme a magyar fasiszta uralom végét is fogja jelenteni.

A magyar század első parancsnoka Zöldhelyi Sándor, később Weil Manó lett. Ő már az első világháborúban is részt vett, fiatal tisztként érte meg a háború végét.

A szakaszparancsnokok is „tapasztalt” katonák lettek — volt tisztek, tiszthelyettesek.

Rövid ideig tartott a kiképzés Albacetében: ha kivonultunk a gyakorlótérre, a lakosság mindig tömött sorokban szemlélte az ismeretlen katonák menetelését, hallgatta a hol ilyen, hol amolyan nyelvű katonanótákat.

A kivonulásnál is láthatóvá váltak a különböző nemzetiségek hazulról hozott katonai szokásai. A franciák rövid, gyors, pattogó lépésekkel meneteltek — ennek megfelelő dallamú, ritmusú nótával kísérték a majdnem futólépésnek, kocogásnak tűnő lépéseiket.

Az angolok, amerikaiak megint más, az otthon megszokott, de legalább látott lépést tartották.

Mi magyarok az otthonról ismert, megszokott, nyugodt ritmusú, erőteljes lépésben meneteltünk

Nagy gondja volt a felsőbb parancsnokságnak, hogyan tegye a vezetés számára elfogadhatóan egységessé a soknemzetiségű, többnyelvű, más-más fegyvereket, katonai ismereteket, szokásokat tudó csapategységeket.

Az első hetekben gyülekező katonákat lassanként nemzetiségi egységekbe, alakulatokba szervezték.

Albacete volt a Nemzetközi Brigádok gyűjtőhelye, bárhonnan is érkeztek: az Apenninek szorosain, bércsein gyalog, vagy vonattal a Perpignan — Port-Bou spanyol-francia határállomáson át, vagy hajóval valamelyik levantei, a nagy barcelonai, a kisebb valenciai, vagy a délibb alicantéi kikötőbe.

Albacetében olykor láttuk a magasabb parancsnokainkat is. Egy alkalommal a laktanyaépület erkélyéről hallgattuk a parancsnokok üdvözlését és tájékoztatóját, ott volt André Marty, Luigi Gallo-Longo, Kléber, Lukács Pál — Zalka Máté —, Gál János tábornok.

Ekkor még nem tudtam, milyen kapcsolatban leszek Lukács tábornokkal, csak öröm töltött el bennünket magyarokat, hogy a magasabb parancsnokok között két magyar tábornok is van.

Október vége felé befejeződött a rövid ideig tartó, gyors kiképzés. Közben megismertük Albacete városát...

*Az egyetemi városban
A frontvonalban*

A Manzanares folyó nem messze, állásaink alatt folydogált — a folyó vonala, hídjai, a hidaktól jobbra-balra elterülő partszakasz lett a védelmi állásunk, az „első vonal”.

Kissé távolabb tőlünk terült el a Casa del Campo (az egyetemi város), sokáig heves harcok színtere.

Az első éjszaka „csendben” telt, csak a néha-néha felhangzó, percekgig tartó lövöldözés tartott ébren bennünket. Óreg, talán százéves fák, bokrok között, a Manzanares partja és a Ciudad Universitaria közötti parkos lankán voltak az állásaink. Lövészárak helyett a vastag törzsű fák nyújtottak védelmet az időnként féktelen zajjal, ropogással felénk zúduló gépfegyvertűz és a mesterlövészek golyózápora ellen.

A velünk szemben álló ellenség főleg Afrikából, spanyol Marokkóból áthozott mór-arab katonákból állott, természetesen spanyol vezetés alatt. Kiváló mesterlövészek voltak a mórok kötött. Magas kőkerítéssel védett állásaikból lövöldöztek felénk.

A nappali kellemes meleget éjszakára kegyetlen hideg váltotta fel. Még az éjszaka pokrócokból átalakított „ponchókat” osztottak ki, hogy valamennyire enyhítsük a novemberi kemény, kegyetlen kasztíliai spanyol éjszaka elviselhetetlennek tűnő hidegét.

Otthon, Magyarországon is van hideg idő, télen van hó is — itt csak a magas hegyekben fordul elő —, de itt és ilyen csontig hatoló hidegre nem számítottunk. A Madridtól nem nagy távolságra lévő Sierra de Guadarrama hegyvonulata árasztja a hideget a lapályon fekvő Madridot környező síkság felé. Különben a város különböző pontjáról fenséges látványt nyújt a csodálatos hegyi táj.

Nappal kellemes, nyárutói, meleg napsütésben üldögéltünk a nagy fák védelmében és figyeltük, ha a magas kőkerítéssel kidugta fegyvercsövét a mór mesterlövész.

Néha egyik-másik bajtársunk elkiáltotta magát: eltaláltam! láttad, hogy lefordult?...

Nem lehetett tudni, hogy tényleg találat volt-e, vagy csak a lövésünk büszkeségtől kibuggyanó vágyának volt a kiáltás kirobbanó jele, mint ahogy a vívók is elordítják magukat, ha úgy érzik, találatot értek el...

Éjjel, még nem is hajnalodott, de éjfél már elmúlt, meleg kávé hoztak és osztottak szét, ami enyhítette, felmelegítette hidegtől megdermedt tagjainkat. Némelyek táncolgattak, hogy megmozgassák meggémberedett testüket.

A nap felkeltével aztán elkezdődött a haddelhadd. A gépfegyverek zakatoltak, a mesterlővészek célozgtak és repültek szárnyas gránátok. Felettünk a levegőben bombázók vitték veszes terhüket. A város felett is nagy nyugalommal repülhettek, mert vadászrepülőgépeink már nem voltak.

Rendszeresen kijártak hozzánk politikai tájékoztatót tartani. Egyik ilyen alkalommal a politikai tiszt elmondta, hogy a polgárháború kezdetén a spanyol légierő túlnyomó többsége hű maradt a köztársasági kormányhoz. 214 repülőgép maradt a köztársaság birtokában, a fasisztáknak pedig csak 63 gépük volt Marokkóban és a Baleárokon. Ezek a gépek főleg Nieuport 52 C-1 és Breguet 19 A-2 típusú, már korszerűtlen gépek voltak.

A légierő tisztihelyetteseinek 90%-a, a tisztek 35%-a hűséges maradt a köztársasági kormányhoz.

A fasiszták a lázadás után rövidesen Fiat Cr-32-es korszerű vadászgépeket kaptak az olaszoktól és rövid időn belül elpusztították a köztársaság előregedett gépeit és az azokon harcoló hős pilótákat, köztük sok angol-amerikai internacionalistát. November elsejére a fasiszták már abszolút légi fölényrel rendelkeztek. A köztársasági hadseregnek az első időben nem volt korszerű léghárító tüzérsége sem, így a fasiszta repülők büntetlenül bombáztak védtelen falvakat, városokat. A legkegyetlenebb módon pusztították a kis településeket, kutakat, az utolsó élelmiszertartalékokat jelentő csordákat is megsemmisítették. A lakosság terrorizálását, elrettentését tervezték, de minél dühöttebben pusztítottak, annál erősebb lett a lakosság ellenállása és a köztársaság melletti kiállása.

Az olasz vadászgépek mellett a fasiszta hadsereg még a lázadás megkezdése előtt a német kormánytól Ju-52-eseket kapott, amikkel július 27-től kezdve 15 000 zsoldos katonát szállítottak Marokkóból Spanyolországba.

A sok hadianyag mellett a német és olasz kormány, nem törődve a „be nem avatkozás” határozatával, 1936 novemberében felállította a „Condor Legiót”, amely már ekkor 20 Ju-52; 14 He-51; 6 He-45; 1 He-60; 1 He-59 repülőgéppel rendelkezett. Ezekhez a németek és olaszok megfelelő számú jól képzett pilótát is küldtek.

Az olasz és német kormány bőségesen ellátta a lázadó tábornok tiszti hadseregét korszerű fegyverekkel, repülőgépekkel, tüzérséggel, léghárítókkal és minden más szükséges hadianyaggal.

A kifejlődő harcok során a fasiszták megdöbbenek az elkeseredett ellenállás láttán. Mi igyekeztünk fedezéket találni a nagy fák mögött és más természetes fedezéknek tűnő mélyedésekben, de mindhiába, a harc közben elengedhetetlen mozgás meghozta az áldozatokat. Itt is, ott is egy-egy sebesültet vittek hátra a kötőzöhelyre. Sajnos némelyik bajtársunk mozdulatlanul maradt a helyén.

Aztán kis szünet következett mindkét oldalon, főleg a géppuskatüzelés halkult el, bizonyára a hevedercsere, vagy a túloldalon is feltehető veszteségek következtében.

A terepen szanaszét heverték a szárnyas gránátok, „szép” áramvonalas alakjuk volt, nagyon sok nem robbant fel közülük. Egyik fiatal bajtársunk nem ismerte a veszélyt, felemelt egy gránátot, forgatta a kezében és vitte a parancsnokához. — Dobb azonban az ellenség felé, hiszen a kezében is felrobbanhat! — szolt az a tudatlan kiskatonának.

Rohamoztak a fasiszta csapatok, lőtték ágyúkkal, bombáztak repülőkkel, de hiába, a hetekkel, napokkal korábbi szabad vonulásuknak — Toledótól már menetben vonultak a menekülő köztársasági csapatok mögött Madrid felé — megálljt parancsolt a váratlanul érkezett Nemzetközi Brigádok megjelenése, akiknek helytállása a kemény védelmi harcokban meglepte az ellenséget és lehetőséget adott a köztársasági csapatoknak az átrendeződésre és a védelembe vonulásra.

Franco már annyira biztos volt Madrid bevételében, hogy be is jelentette, melyik nap, hány órákor tart díszszemlét a Gran Vian és a Puerta del Sol téren a bevonuló csapatai felett. Ehhez azonban még várnia kellett, több, mint harminc hónapig.

Az igazsághoz hozzátartozik, amit maguk a fasiszták is elismertek: a marokkói zsoldosok átszállítása nélkül, amihez a németek adták a szállító repülőgépeket, és a sok hadianyag nélkül nem győzhetek volna. A Nemzetközi Brigádok első tűzkereszt-ségének meg voltak az eredményei: megállt a fasiszta előrenyomulás. Madrid határá-nál nem tudtak továbbjutni. Igaz, kemény árat fizettünk érte.

A magyar század, hasonlóan a többi védelmi harcot folytató alakulatokhoz, halot-takban és sebesültekben súlyos veszteséget szenvedett, súlyosabbat, mint a további hetekben, hónapokban.

A nehéz harcok után néhány napi pihenőre vezényelték századunkat. Előbb az egyetemi épületben szállásoltak el, aztán néhány kilométerrel beljebb, El Pardo köz-ségben, a királyi nyaralóhoz közeli épületekben.

Tisztálkodtunk, jól esett a mosakodás, fürdés, tiszta fehérnemű váltás, egyik-má-sikunknak ruhát is cseréltek a szétszaggatott helyett.

Nagyon megörültünk az új jövevényeknek, akik Albacetéből utánpótlásként ér-keztek megfogyatkozott alakulatunk kiegészítésére. Albacetébe folyamatosan érkez-tek az „újak”, akik rövid kiképzés után jöttek a frontra.

Kifogyhatatlan volt a mese, beszélgetés. Ki honnan jött, hozta a híreket. Jöttek Belgiumból, akiket a belgák, a Franciaországból érkezőket a franciák, és akik ott-honról, Magyarországról, Csehszlovákiából, Erdélyből, Délvidékről jöttek, azokat a régebben érkezettek fogták körül, vallatták az otthoni hírekről.

Rövid pihenő után újból az első vonalba vezényelték századunkat. Míg pihenőben voltunk, a mi helyünkre érkező spanyol csapatok az általunk megállított fasiszta csa-patokat visszaverték néhány kilométerre, így a Manzanaresen áthaladva a kőke-rítésen túl foglaltunk állást.

Kiderült, hogy a kőkerítés egy gazdasági udvarnak a kerítése, az ún. „Fehér Major” volt ez a Casa del Campon.

A Fehér Majort hol mi, hol a fasiszták tartották megszállva. Egy alkalommal ágyúgolyó által ütött nyílásnál álltunk Brocskó Jánossal. Felváltva célozhattunk a fasiszták felé. Hirtelen azt vettem észre, hogy Brocskó a szeméhez kap: valami szilánk pattant a szemébe, amit a falnyílás kövébe lőtt golyó szakított le.

Brocskó kórházba került és sajnos fél szemét elvesztette. Ennek ellenére kigyó-gyulása után ismét a frontra kérte magát és végigharcolta a polgárháborút, míg az internacionalistákat 1939-ben kivonták, és a háború végén franciaországi internáló táborba nem került.

Budapesti képek

A Fehér Majorból is előrehaladva egy domboldalon foglaltunk állást és további támadásra készültünk.

A kerítés mögötti térségben itt-ott elesett mór katonák tetemei feküdtek. A vissza-vonuláskor a fasisztáknak nem volt idejük az elesettjeik eltakarítására. Mi is előnyo-multunk és valahol a Casa del Campo domboldalán egy elhagyott szanatóriumba száll-lásoltuk el magunkat. Üres szobánkban egy ágy és szekrényke volt az összes bútornak. Az egyik szobában, ahol állást kellett foglalnom, az ágy melletti kis szekrényke tetején kis borítékot találtam. Belenéztem és legnagyobb örömömmre Budapest legszebb táj-képei voltak benne 6×9-es méretben. Természetesen magamhoz vettem és boldo-gan mutogattam a magyar fiúknak. Mindenki csodálkozott, hogyan kerülhettek ide, a világ „legszebb városának” képei? Sokan kértek belőle, különösen a budapes-tiek, de csak egy időre adtam oda néhányat, nézegetni. Úgy szorongatták, ölelgették, mintha legszeretettebb asszonyukkal találkoztak volna hosszú távollét után.

Sok éven át kísérték azután ezek a képek, utaztak velem a világ sok táján. Album-ba raktam, az első oldalakra, a szeretett város emlékeként őriztem és időnként elő-vettem, emlékezni.

Már közel egy hónapja voltam Spanyolországban és „öreg” frontkatona lettem,

sok bajtársam maradt örökre spanyol földben, még többen könnyebb és súlyosabb sebesüléssel kórházba kerültek, aztán gyógyulásuk után ismét a frontokon találkoztunk.

Az információkból tudtuk — de a bőrünkön is éreztük — hogy a fasiszták megkaptak minden fegyverzetet, csapatokat, szakmai segítséget. Nemcsak az információkból, a velünk szemben állók tüzérének és tankjainak támadásaiból is éreztük; ha nem is tudtak áttörni rajtunk, több közülük ott is maradt a terepen az alájuk dobott benzines palackjainkon felgyulladásra, mindenképpen veszélyeztettek bennünket és sok veszteséget okoztak.

A repülőgépek is sok kárt okoztak nekünk, zavartalanul röpködtek felettünk, dobálták vészes terhüket, gépfegyvertűzzel árasztották el állásainkat és a „frontvávót”, Madridot.

Annál nagyobb lett az örömünk, amikor a nagy októberi szocialista forradalom évfordulóján — éppen akkor, amikor Lukács tábornok és törzstisztjei megszemlélték a mi frontszakaszunkat — nagy sebességgel repültek el felettünk a később híressé vált vadászrepülőgépek, a kétszárnyú I—15-ösök, a „chaták”, „piszék”, ahogy tompa orruk miatt nevezték őket. A köztársasági vadászrepülő megjelenése váratlanul érte a fasiszták repülőket, akik már megszokták a büntetlen garázdálkodást, a frontvonal és Madrid bombázását. Egymás után zuhantak le nagy füstcsóvát húzva maguk után, némelyik a mi közelünkben csapódott be és nagy lánggal égett el.

Megfordult a helyzet és a fasiszták tankjai ellen is köztársasági tankok vették fel a harcot. Igaz, sem a repülő, sem a tankok, sem a tüzéség számbelileg meg sem közelítette a fasiszták eszközeinek a számát, de az első időben a szovjet gyártmányú repülő nagyobb teljesítménye, jobb manőverezhetősége, a pilóták nagyobb áldozatkészsége ellensúlyozta a fasiszták fölényét.

Madrid is fellélegzett. Az eddig szabadon, veszély nélkül bombázó repülőgépek szembetalálták magukat a korszerű köztársasági vadászrepülővel és ritkábban, sőt egy idő után már alig, vagy egyáltalán nem voltak képesek berepülni a város fölé. Ha mégis megkísérelték, néhány gépük elvesztésével fizettek támadásaik miatt. Hasonlóan ahhoz, ahogy az első időben a gyenge teljesítményű köztársasági repülőgépet a fasiszták lötték halomra a spanyol és internacionalista angol—amerikai pilótákkal együtt.

Az olaszok, németek mit sem törődtek a Népszövetség be nem avatkozási határozatával és folyamatosan szállították a hadianyagot a veszteségek pótlására és a számbeli fölény biztosítására.

Az angol és francia kormányok viszont betartották a határozatot, sőt a francia kormány hetekig-hónapokig a kikötőkben vesztgeltette a szovjetektől vásárolt hadianyagot szállító hajókat.

Kommunisták hozám...!

1937. január végéig 3—7 naponként cseréltek le bennünket az első vonalból, majd végül hátra vezényelték alakulatunkat, az „Edgár André” zászlóalj, hogy új erőt gyűjtsünk, tisztálkodjunk, rendbehozzuk ruházatunkat, ami a harcok között egy-két nap alatt annyira elkoszolódott, olykor szétszakadozott, hogy ki kellett cserélni, vagy legalább lehetőség szerint ki kellett tisztítani.

Egy alkalommal, még 1936 decemberében, a Casa del Campón nyílt terepen foglaltunk állást, hevenyészett lövészárkot ástunk, ami alig védett bennünket, de egy kis mélyedés is a „biztonság” illúzióját keltette. Erős tüzéségi tűz alá kerültünk, hol a lövészárkok elé, hol mögé csapódtak be a lövedékek és óriási robaj közepette emelkedett magasba és hullott vissza a felrepült föld, kő, porfelhőt árasztva, a becsapódás helyén óriási tölesért hagyva maga után.

Mindenki behúzta a nyakát, félelemtől megdermedve vártuk, meddig tart a tüzéségi előkészítés? Legnagyobb csodálkozásunkra és örömünkre egyetlen lövedék sem csapódott be a lövészárkunkba.

Tankjaink jelentek meg közelünkben, lassan másztak, mint a csigák, a mi batorí-

tásunkra, lelkesítésünkre leadtak egy-egy lövést az egy-másfél kilométerre felénk előnyomuló ellenség felé.

Egyik tankunkba beetalált egy ellenséges lövedék, de csak a lánctalpát találta el, így menetképtelenné vált. A tankisták kimásztak, kiszerezték a gépágyút és faágra támasztva lövéseket adtak le a többi vonuló tankkal együtt a jól látható, felénk futó ellenséges láncre, akik nyilvánvalóan bekerítésünkre törekedtek, nagy ívben körénk, mögénk igyekeztek kerülni.

Tankjaink félelmetes, lassú vonulása, lövéseik megtették hatásukat. Az ellenséges katonákat a közelükben robbanó lövedékek először megállították, aztán előző állásaik felé rohantak vissza.

Ekkor újra rákezdett az ellenséges tüzéség és lőtték állásainkat az előzőhöz hasonló eredménnyel. Meglapulva a kezdetleges lövészárkainkban, rettegve figyeltük a pontatlan becsapódásokat mögöttünk és előttünk. Egyszer csak egyik társunk, Kálmán Tamás felugrott — a szörnyű ágyútűz hatására idegei felmondták a szolgálatot —, kiugrott az amúgy sem sok védelmet nyújtó lövészárokból és rohant az általa feltetelezett „biztonságos” irányba.

Alig futott 50—100 lépést, jajgatva rohant vissza hozzánk, erősen vérzett, egyik kézfejét a másikban fogta.

Már csak a bőr tartotta a szilánk által leszakított kézfejet. Leoperálták, bekötözték, hátraküldték és kórházba került.

Az ellenséges tüzéség tovább folytatta tüzelését, de pánik és félelem keltésén kívül kevés sikerrel.

Bizonyára a másik oldalon sem volt elég erő a hathatósabb támadásra.

Megszűnt a tüzéségi tűz, és amikor már a veszély elmúlt, érthetetlen módon váratlanul kitört a valóságos pánik. Egymás után ugráltak fel a katonák és futni kezdtek.

Csak néhányan maradtunk a lövészárokbán. Vissza! Vissza! — kiáltoztuk utánuk, de hiába, össze-vissza, rendetlenül szaladtak tovább.

Ekkor felugrott Gyáros Laci, utána szaladt a menekülőknél, aztán megállt és elkiáltotta magát: Kommunisták hozzám!!!

Hasonló volt ez a a szovjet „Kronstadti tengerészek” c. filmben látott jelenethez, amit Spanyolországba utazásunk előtt lehetett látni Párizs nagy filmszínházaiban. Valószínű, hogy ott tanulta Gyáros Laci e hatásos fogást, s itt is sikeresen alkalmazta a kommunisták lelkiismeretére apelláló felhívást.

Előbb néhány kommunista gyűlt köré aztán lassanként minden futómenekülő a visszaszálingozott. Visszavezette őket a lövészárkba.

Rövidesen parancsot kaptunk és hátra vezényeltek bennünket a többnapos megpróbáltatások után, pihenőbe.

A még kellően elő nemkészített, megszervezett Nemzetközi Brigádok bevetése 1936 november elején Madrid egyetemi városa közelében a Manzanares folyó partjánál megállította a már majdnem zárt rendben, győzelmű mámorban vonuló fasiszta csapatokat.

A fasiszta előnyomulástól megrettent, a szervezetség kezdeti állapotában is alig lévő spanyol milicisták, látva, hogy a fasisztákat meg lehet állítani, sőt meg lehet verni, átrendezték soraikat és maguk is megállították, sőt némely helyen visszavetették az ellenséget.

Kialakult Madrid alatt és környékén az ide-oda mozgó front. Hol a fasiszták nyomultak előre egy-két kilométert, hol a köztársasági milicisták — hadseregnek még nem lehetett nevezni őket — vetették vissza a támadókat ugyanannyira, vagy kissé távolabb, elfoglalva, aztán feladva, ismét visszafoglalva néhány, a front vonalába eső épületet, épülettömböt, területet. Madridba a fasiszták nem tudtak betörni. A híressé vált jelszó „No pasaran” — Nem törnek át — érvényben maradt Madridnál a polgárháború végéig, akkor is csak árulás segítette a fasisztákat a város bevételére, több mint 30 hónapi sikertelen ostrom után.

A köztársasági csapatok hadsereggé szervezésén sokat fáradoztak a spanyol kommunista párt vezetői, a madridi védekező harcokban valódi katonai magasabbegységé vált 5. regiment parancsnokai (Modesto, Lister, Campesino [valódi nevén Valentin Gonzales]) és még több katonai vezető.

December végén, 1937. január elején a Nemzetközi Brigádoknak is olykor — még nem rendszeresen — lehetőségük nyílt az első vonalból néhány napra a hátravezénylés idején a pihenésre, tisztálkodásra és a folyamatos átszervezésre. A tapasztaltabb katonákat szakasz-, századparancsnokká nevezték ki az elesettek, vagy gyengébbek helyére. Ugyanekkor a Nemzetközi Brigádok soraiból kezdtek kiválogatni a különböző fegyvernemek szakembereit. Volt olyan szakasz, amelyben több mérnök harcolt egyszerű katonaként.

Albacetében és több más helyen megalakultak a tiszthelyettesi és tiszti iskolák, vagyis rövid tanfolyamok, amelyek résztvevői a fronton szerzett tapasztalatok és az iskolán kapott kiképzés után magasabb beosztásba kerültek: szakaszparancsnokokká, századparancsnokokká, rendkívüli esetben zászlóaljparancsnokokká lettek.

Többen, akiknek már volt valamilyen előzetes, más fegyvernemi képzettségük, a megfelelő fegyvernemekhez kerültek, főleg tüzerekhez, utászokhoz, híradókhoz.

Igy kerültünk mi Vándor József barátommal a légierőhöz, illetőleg a légvédelmi tüzérséghez. Vándor rendkívüli gépészeti fantáziával és tervezői érzékkel bírt. Még a lövészárokban tüzelési szünetekben, és késő este sokat mesélt elképzeléseiről, különböző fegyverek kitalálásáról, amikből persze a körülmények miatt semmi nem valósult meg. Később gépgyár igazgatója lett, lehetséges, hogy ott valamit megvalósított elképzeléseiből.

Előbb Valenciába küldtek bennünket a Légügyi Minisztériumba. Néhány heti ott-tartózkodás után Murciába vezényelték, ahol repülőorvosi vizsgálat alá vetettek.

Valenciai tartózkodásunk alatt rengeteg élményt gyűjtöttünk. Megismerkedtünk a spanyol emberek szokásaival, erkölcsi felfogásukkal, őszinteségükkel, becsületességükkel, a jó ügyért tenni akarásukkal, de egyidejűleg megismerkedtünk a rossz szándékú, a jót visszajára fordítani akaró kártevőkkel is, akik a régit, ha nem is nyíltan, de visszasírták.

Valenciában találkoztunk és jó barátságba kerültünk Ferry magyar származású őrnaggyal, aki a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott. Mérnök volt és a fegyvertervezés, fejlesztés volt a feladata.

Aknavetőt tervezett és kísérletezett ki a mi ott tartózkodásunk idején. Gyakran együtt reggeliztünk vele és feleségével, Magdival, a kedves filigrán svájci asszonnal. Ekkor már úgy-ahogy beszéltünk spanyolul és spanyolul társalogtunk.

Ferry bennünket is meghívott az aknavető lövészeteki kísérletére. Kimentünk a terepre, lőttünk, céloztunk az aknavetővel, és bemértük a találati távolságot és pontosságot. Örültünk, hogy bajtársaink is rövidesen kaphatnak ezekből a fegyverekből a fronton.

Szabadidőnkben bejártunk a valenciai kórházba, ahol több bajtársunk sebesülten feküdt. Köztük volt Brocskó János is, aki a „Palacete mayorban” mellettem állt a lórésnél és fél szemét veszítette.

Vándor Jóska barátom is bejárt utókezelésre, az arcán szilánk szakította sebével. A kórházban megismerkedtünk kedves ápolónőkkel, akikkel kellemes napokat töltöttünk szabadnapjaik alkalmával. A velük töltött időben még jobban elsajátítottuk az egyszerű társalgási nyelvet. Kirándulásaink alkalmával tanítottak bennünket a spanyol énekekre és táncokra.

A repülőorvosi vizsga sikeres elvégzése után visszamentünk Valenciába, ahonnan a Légügyi Minisztérium hamarosan elvezényelt bennünket: Vándor Jóska a légvédelmi tüzérséghez, az egyik új, korszerű ágyúkkal felszerelt üteghez, engem pedig az Alcalá de Henáres közelében lévő repülő csapatokhoz, ahol a spanyol nyelv kezdeti ismerete mellett az orosz nyelvet is kezdtem beszélni, szovjet-orosz bajtársaim között úgy tanultam meg mint a kisgyermek anyjától. I—15-ös dupla szárnyú repülőgépek állomásoztak ott ebben az időben.

Gépeink naponta 5—8 bevetésben is részt vettek, ami rendkívüli nagy megterhelést jelentett. A kevés repülőgép miatt kénytelenek voltunk teljesíteni a sok felállást, hogy megakadályozzuk a fasiszta bombázók Madridba jutását.

Itt szovjet pilóta önkéntesek között, később főleg a Szovjetunióban kiképzett spanyol repülők között folytattam harci tevékenységemet és lassanként megtanultam annyit oroszul, és spanyolul, hogy folyékonyan elbeszélgettem bajtársaimmal.

Így megtanultam azokat a nyelveket, legalább a leggyakoribbakat, amelyek a Nemzetközi Brigádokban használatosak voltak: franciát, németet, orosz, spanyolt. Persze egyiken sem beszéltem akkor tökéletesen, de nehézség nélkül elbeszélgettem bármelyiken. Később tanultam is és nagyobb gyakorlatra tettem szert. Az élet követelményei úgy hozták, hogy jó néhány évvel később angolul is meg kellett tanulnom.

Az Alcalá de Henáres melletti reptéren állomásoztunk, egy ideig a városban is laktunk — az éjszakákat ott töltöttük, a nappalokat pedig a reptéren, a gépek közelében, hogy a felröppenő rakétájelre azonnal indítsuk a gépeket a levegőben már céljaik felé haladó fasiszta repülőgépek útjának megakadályozására.

Városunk gyakori éjszakai bombázási kísérletei miatt Alcalá de Henáresi éjszakai szállásunkat Madridra cseréltük, ahol biztonságosabban pihenhettük ki magunkat.

Még Valenciában tartózkodtam, amikor Lukács — Zalka — tábornok hívatott magához. A vele való találkozás óriási örömet jelentett számomra, mivel alig két éves lehettem mikor Máté bátyám az I. világháborúba elment, azóta nem mehetett vissza Magyarországra.

Már előbb említettem, hogy Vándor József barátommal együtt 1937 elején a 11. Nemzetközi Brigádból elvezényeltek bennünket Valenciába a Légügyi Minisztérium rendelkezésére.

Első állomáshelyemre az Alcalá de Henáres közelében lévő repülőtéren a vadászrepülőkhöz kerültem. Vándor József barátom pedig a léghárító tüzérség állományába lett beosztva: az Agrupacion de Maniobras Antiaerías de Levante Baterías No-16 alakulatban harcolt.

Első léghárító ütegük három darab 40 mm-es svéd gyártmányú Beaufort lövegéből állt. 3×4 löveg volt alakulatukban egy-egy ütegben. A löveg hatótávolsága 5,5-6000 m volt.

A további hónapok-évek során Józsi barátom harcolt még szovjet eredetű 76 mm-es „Gottwald” lövegekkel, amelyekből szintén 3-4 darab volt egy ütegben. Ennek a hatótávolsága 7000 m feletti repülő célpontokra is megfelelt.

A légvédelem a köztársasági hadseregben rendelkezett még svájci eredetű 20 mm-es Oerlikon lövegekkel, ugyancsak 4 löveg volt egy ütegben, leginkább nehéztüzérségi ütegek védelmére alkalmazták.

Vándor Józsi barátom, aki tanítói oklevél birtokában, különleges műszaki érzékkel rendelkezett, elmesélte nekem, hogy lehetősége nyílt megismerkedni a német Flack 20 mm-es légvédelmi löveggel, amelynek hatótávolsága 2000 m volt. Néhány ilyen löveget a köztársasági hadsereg a guadalajara-i harcok során zsákmányolt, ki is próbálta, éppen akkor, amikor fasiszta bombázó repült Valencia felett. Józsi barátom nem habozott, idő már nem volt parancs kérésére és várására, célzott és eltalálta az egyik fasiszta bombázót. A többi repülő a váratlan légvédelmi tüzelés után menekült a tenger felé.

Mivel parancs nélkül nyitott tüzet, parancsnoka fegyelmi büntetést rótt ki rá a „fegyelem, a rend az első” elv alapján. Ha más fegyvernemben is szükséges a rend, a fegyelem, ez különösen érvényes légvédelmi tüzéreknél. A felsőbb parancsnokság mégis figyelembe vette a harci sikerrel végződő „fegyelmezetlenséget”.

Időnként, ha lehetőségem volt rá, különösen akkor, ha a közelben állomásoztunk valamelyik repülőtéren, örömmel látogattam meg a magyar századot, később a zászlóaljat, amelynek parancsnoka ekkor már Szalvai Mihály volt.

A magyar zászlóaljban tett látogatásaim során találkoztam több régi barátommal, akiket még Budapestről ismertem, köztük Rajk Lászlóval, akivel a kommunista mozgalomban az illegális munka során többször találkoztam. Ott voltak a Sebes testvérek, Sándor és Imre, akikkel együtt dolgoztam egy angyalföldi gyárban. Ott találkoztam Tömpe Istvánnal és Andrással, akikkel egyetemi hallgató korunkban együtt is laktunk bérelt szobában. Ugyanabban a tankörben egy karon tanultuk a gépészmérnöki ismereteket. Sok más, később megismert barátom is volt még a magyar zászlóaljban akik a világ minden tájáról érkeztek a Nemzetközi Brigádokba, franciák, belgák, amerikaiak és más országbeliek. Őket már a fronton ismertem meg a 11. Nem-

zetközi Brigádban, köztük Mező Imrét, Vincze Józsefet, Csatári Lászlót és sok más harcostársamat, és együtt vettünk részt a sok veszteséggel járó, 1936 novemberében a madridi egyetemi város körül, a Manzanáres folyó partján zajlott harcokban.

Ilyen látogatások során, a harci események kölcsönös elbeszélése mellett, gyakran tréfálkoztunk. A gyalogos egységekben harcolók nevetve mondták: könnyű nektek repülőknak, léghárítóknak, kényelmes éleetek van, a veszély sem úgy látogat benneteket, mint itt a lövészárokban, ahol a tüzéségi előkészítés idején, a tankok támadásakor, gépfegyversorozatok közepette, a mesterlövészek tüzében kell támadni, vagy védelmi harcot folytatni.

Egy alkalommal Vándor Józsi barátom alakulatába látogatott a pihenőben állomásozó magyar zászlóalj néhány tisztje, köztük Csatári László.

Vidám beszélgetés folyt, tréfálkozás, egyszer csak felhangzott a vészjelző: Riadó! — és máris feltűntek az üteg felett az ellenséges bombázók.

Szörnyűség volt a kiépített fedezékben elviselni a bombázást — mesélte Csatári később visszaérkezve alakulatához. — De még rémesebb volt azoknak a helyzete, akik a légvédelmi lövegen a közelben hulló és robbanó bombák közepette voltak kénytelenek célozni, lőni...

A bombázók egyik raja a másik után vonult el a légvédelmi állások felett és szórta a bombákat.

Ez után a látogatás után soha nem tréfálkoztak a gyalogságnál harcoló barátaink, hogy melyik a veszélyesebb hely a háborúban: a front első vonala, a gyalogság, vagy a hátrább elhelyezkedő tüzéségi állás, a légvédelmi üteg, a repülőtér, nem is beszélve a levegőben végzett harci tevékenységről.

A városok, falvak lakossága is eleget szenvedett a „korszerű” hadviselés során.

Az első világháborúban a lakosság legfeljebb nélkülözésnek volt kitéve, a halottjait, sebesültjeit, nyomorekjait siratta, de ritka volt a városok, falvak bombázása. A második világháborúban és az azt megelőző spanyol polgárháborúban a városok és falvak is bőségesen részesültek a háború borzalmaiból, pusztításából.

Naponta jártuk az utat Madrid és Alcalá de Henáres között. Hajnalban Madridból a reptérre, este vissza a reptérről Madridba. A „bátor” spanyol sofőrök veszedelmes sebességgel hajtották a gépkocsikat, amelyeknek az oldalára rá volt festve: Fuerzas Aéreas (Légi Erők). Egy alkalommal már kint jártunk Madrid külvárosában és a sofőrünk óriási sebességgel rohant bele egy lassan haladó villamosba.

Az előttem — a sofőr mellett — ülő főmérnök, fejfelé beleütközött a szélvédő üvegbe. Majdnem fejméretű lyukat tört rajta. Összezúzta a homlokát, de szerencsére nem történt súlyosabb sérülése. A fejbőrét összevarrták és néhány hét múlva már ismét „dolgozott”, részt vett a harci repülőgépek javításának irányításában.

A hátsó ülésen ültem és az ütközéskor nekicsapódtam az első ülés háttámlájának, belevertem a vállam. Erős zúzódással kezeltek és rövid időre napom is kiestem a harcokból. Utána hetekig viszolyogtam a kocsiba üléstől, bár naponta kellett utaznom továbbra is, reptérről-reptérre az irányító tisztekkel együtt.

Egy másik alkalommal Madridból Alcalá de Henáres felé utaztunk gépkocsin. Már a reptér közelében jártunk, amikor felettünk nem nagy magasságban — lehetett 2000 méter — egy fasiszta bombázó század húzott el. Láttuk a zuhanó bombákat, repterünket akarták bombázni korán reggel, hogy legalább egy napra megbénítsanak bennünket és szerették volna a reptéren állomásozó repülőgépeinket is rombolni.

A bombák a reptéren kívül estek, közelünkben a mezőre. A szabadban, a mezőn sokkal egyszerűbb volt elviselni a bombarobbanásokat, mint a városokban, épületekben vagy a reptéren a hangárok közelében. Így is minden bombarobbanáskor úgy éreztem, mintha a fejem a nyakamba húzódott volna és lefelé, a gyomor, a has felé rándult volna minden robbanáskor.

— Hát veled mi van? — kérdezte a tőlem néhány méterre, a földön fekve a repülők vonulását, bombavetését és a robbanásokat figyelő Igor Pavlovics barátom.

— Folyik a vér a homlokozdon! — kiáltott felém. Én semmit sem éreztem. Még hallottam valami beszédet, azután semmiről sem tudtam.

Csak a kórházban tértem magamhoz a műtőasztalon.

Hetekig lábadoztam. Az egész fejemen nagy, turbánszerű kötéssel jártam. Amikor

kiengedtek a kórházból, többé nem repülhettem. Valami egyensúlyi zavar keletkezett. Hónapokig eltarthat míg visszaáll az egészséges állapot, mondták az orvosok.

Új beosztást kaptam, előbb összekötő tiszt lettem a gyalogsági hadtest és a repülő alakulatok között. Végre meggyógyultam, és ismét saját alakulatomhoz kerültem vissza. Átrepültünk Valenciába. A város védelme lett a feladatunk. Soha nem tudták bombázni az alatt az idő alatt, míg mi ott állomásoztunk. Csak a tenger felől, hadihajókról tudták a várost lőni. Azt is csak éjszaka.

Valencia közelében, egy narancsliget közepén készítettek hevenyészett repteret gépeink számára. A repülőgépeket a főlészállások közötti időben „a reptér” szélén helyezték el, úgy hogy felülről a felderítő és bombázó megfigyelők ne vehessék észre.

A gépek kabinjában ilve is szakíthattunk magunknak gyümölcsöt.

Aztán tovább vezényelték alakulatunkat a katalán frontra, Barcelonától délre...

Megkezdődtek a hadműveletek az Ebro folyón. A köztársasági csapatok Madrid és Guadalajara után ismét világra szóló győzelmet arattak, nem védekező, hanem támadó hadműveletben. Ez alkalommal átkelést hajtottak végre az Ebro folyón. A bevezetésnek vélt Ebro védelme alatt nyugalomban kérkedő fasiszta csapatokat messzire visszavetették Modesto Lister csapatai, köztük Münnich Ferenc — Flatter Ottó — dandárja és a magyar „Rákosi” zászlóalj Szalvai Mihály parancsnoksága alatt.

A francia blokádnak azonban nem jutott elegendő fegyverzet a köztársasági csapatoknak a támadás továbbfejlesztésére. Az offenzíva kifulladt. A nagy túlerőt összpontosító fasiszták ismét az Ebrón túlra szorították vissza csapatainkat.

Mi repülőalakulatainkkal beljebb települtünk Katalóniába, a Barcelonától északra fekvő repterekre.

Engem ismét átvezényeltek a légierő Barcelonában székelő parancsnokságának vezérkarába Ignacio Hidalgo de Cisneros parancsnoksága alá, ahol ezután a spanyolországi tartózkodásom végéig, 1939 februárjáig teljesítettem szolgálatot.

Gyakran jártunk a repterekre különböző feladatokat teljesítve.

A vezérkarban lehetőségem nyílt feladatom következtében olyan adatok megismerésére, amelyek igazolták az előbbieken említett fasiszta rádióhírek nyilvánvaló hazugságait. Ugyanis a spanyol köztársaságnak eladott és szállított szovjet repülőgépek és a spanyol fasisztáknak a németek és olaszok által szállított repülőgépek aránya legkedvezőbb helyzetben — a franciák által ritkán beengedett szovjet szállítmányok beérkezése után — is 1:4 maradt a fasiszták javára. A harcok során hol csökkent ez az arány, hol pedig nőtt. A fasiszta szállítások növekedésével pedig még tovább romlott. A fasiszták nemcsak pótolták a veszteségeiket, hanem még korszerűbb gépekkel növelték is harceszközök számát.

Olykor meglátogatott bennünket „tanyánkon” a légierő akkori parancsnoka, Ignacio Hidalgo de Cisneros. Magas, sovány, őszes hajú, komoly kinézésű szigorúnak tűnő katona volt. Bánatos tekintetemögött melegszív és meggyőződéses demokrata rejtőzött. Arisztokrata származása ellenére a köztársaság híve lett és kitarzott a nép ügye mellett a legnehezebb időkben és az utána következő válságos években is. Egy alkalommal A. P. Andrejev szovjet főtanácsadó politikai helyettesének, Martinovnak — valódi nevén Oголcov-nak hívták — születésnapját ünnepeltük, amelyen a spanyol kormány kitüntetését Cisneros hozta el és adta át.

Pohárköszöntő üdvözlésében a spanyol nép halálját fejezte ki a szovjet tanácsadónak és a kisszámú harci pilótának, akik életük feláldozásával is készek voltak a megtámadott spanyol köztársaság segítségére sietni. Ebben a harci feladatban — mondta Cisneros — Martinovnak, a légierő főtanácsadója politikai helyettesének a lelkesítés a kemény kitartás, a bátorítás, a szervezés terén kiemelkedő szerepe volt.

A polgárháború végéhez közeledett. A kezdetektől a befejezéséig összesen 49 szovjet repülő tanácsadó és 114 szovjet harci pilóta működött egymást váltogatva, küzdött a túlerőben lévő fasiszták ellen. A fasiszta légierő az 5500 főt számláló Condor Légiónal a „kipróbálásra” küldött He—111-esekkel, a legújabb Me—109-esekkel, a Ju—87-esekkel harcolt, mellettük ott volt a nagy létszámú olasz repülő és más fegyvernemek tömege.

A támogatás eredményeképpen a fasiszta csapatok folyamatosan, ha erejükhez, fel-

szereltségükhöz mérten nagyon lassan is, de tért hódítottak és a köztársasági csapatok kénytelenek voltak egyik várost a másik után feladni.

A mi repülő alakulataink is Spanyolország keleti-északi részébe, Katalónia repülőtereire települtek és onnan folytattuk elkeseredett védekező harcunkat a túlerőt összpontosító fasisztákkal szemben.

A repterünket gyakran bombázták ellenséges gépek, de legalábbis sokszor kísérelték meg.

Olykor időben fel tudtunk emelkedni vadászgépeinkkel, ha jó előre kaptuk az értesítést megfelelő távolságokban elhelyezett megfigyelő állomásainktól. Ha mi már levegőben fogadtuk a fasiszta bombázókat, azok, megszabadulva terhüktől, fejvesztetten menekültek.

A váratlan bombázások idején és a bevetések közötti szünetekben a gépszemélyzet — a pilóta és a szerelők — gépei közelében pihengetett és várta a felszállási parancsot, a piros, vagy fehér rakétát. A parancsnoki állásokon csak az operatív tisztek és az ügyeletes tartózkodtak.

A fasiszta bombázók egyszer-egyszer azonban váratlanul jelentek meg repterünk felett. Felemelkedni már nem volt idő. Robbantak a bombák a hangár és a parancsnoki épület közelében és a reptéren nagy körben elhelyezett gépeink körül.

Egyik szovjet bajtársunk, Jakob Nyeszterovics gépe közelében is robbant egy bomba. A szétrepülő szilánkok egyike felszakította a hasát...

Mikor a bombázás után körbe autóztunk ellenőrizni, hol mi történt, láttuk, hogy Jakob Nyeszterovics fekszik. Teljesen magánál van ugyan, ám jajgat, kiabál, könyörgő: lőjtek agyon, lőjtek agyon...

Hanyatt feküdt, a hasa nyitva, mint egy operációnál és a belei kilógtak a teste mellett is. Senki sem mert hozzányúlni. Rohanva jött a mentőkocsi az orvossal. Mire viszszaértünk hozzá, már halott volt. Egyik spanyol szerelő mesélte el: sokat kiabált könyörgött spanyolul is „tira me, tira me” — lőj le! lőj le! Végül nagy nehezen elővette pisztolyát. „Nem akarok nyomorék maradni!” — mondta és végzett magával.

1938 őszén a Népszövetségben megtárgyalták a Spanyolországban harcoló külföldi csapatok kivonását. Maga a spanyol köztársaság miniszterelnöke, Juan Negrin szólalt fel és ígéretet tett a Nemzetközi Brigádok kivonására, azzal a reménnyel, hogy a fasiszta oldalon harcoló német és olasz csapatokat is kivonják.

Összegyűjtötték a különböző magasabbegységekben harcoló nemzetközieteket és Barcelonában tartották meg a búcsúztatást díszszemle, felvonulás és beszédek kíséretében.

Ezzel a gesztussal is biztosítani kívánták, hogy a spanyol belügyekbe a külföldiek ne avatkozzanak, vonuljanak ki Spanyolországból és a spanyolok intézzék el maguk között a nézeteltéréseiket.

A köztársasági kormány komolyan vette a Népszövetség felhívását, de a fasiszta kormányok Hitler és Mussolini vezetésével fittyet hánytak a Népszövetségre. A spanyol kormány mégis végrehajtotta a Nemzetközi Brigádok kivonását a harcokból.

A spanyol lapok méltatták a Nemzetközi Brigádok hősiek, áldozatkész tetteit. 1938 novemberében a spanyol parlament — a Cortez — elnökhelyettese, a spanyol kommunista párt főtitkára, a legendás hírű Passionária — Dolores Ibarruri — a parlamentben mondta el a Nemzetközi Brigádokat méltató búcsúztató beszédét. A Nemzetközi Brigádok búcsúztatása idején a légierők parancsnoka magához hívatott. Ignacio Hidalgo de Cisneros mellett ott volt még a terület parancsnoka, A. Puparelli is. A parancsnok a légierő több tisztje jelenlétében néhány megható szó kíséretében elbúcsúzott tőlem.

A szovjet repülőkön kívül már csak két külföldi repülő harcolt a köztársaság oldalán, az olasz Otta vio Conti és Silvio akik az SB bombázó repülőgépen teljesítettek harci feladatokat.

Búcsúbeszéde után Cisneros mindhármunknak spanyol útlevelet adott, amivel ebben az időben külföldre lehetett utazni. Intézkedett, hogy kapjunk gépkocsit, ami lehetővé tette ügyeink további intézését és a határig az utazást. Először Geronába utaztunk, annak az információnak a birtokában, hogy ott találjuk a francia követet.

Hátra volt még a francia beutazó vízum megszerzése, ami még néhány héttel korábban akadály nélkül megszerezhető volt, de a Barcelonában kialakult zűrzavaros helyzetben a külföldi képviselők a forrongó várostól távolabb, a határhoz közelebbi városba települtek, hogy szükség esetén átlépjék a francia határt és nyugalomban kivárják a zavaros helyzet elvonulását, amikor visszatérhetnek állomáshelyükre.

Ebben az időben már sokan menekültek, Barcelonától keletre tele voltak az utak. A lakosság egy része elhagyta otthonát és ment, ment, maga sem tudta hová. Felszedelőzködtek, ki kis kocsijával, ki felmálházott szamarával, élelemmel, edényekkel, ruházattal, a legkedvesebb és szükségesnek vélt holmikkal. Mások csak a hátukra vetett batyuval mentek, asszonyok, gyerekek, állatok, tehének, szamarak és főleg kutyák kíséretében. Tele volt velük az országút. Szomorúak voltak, mindegyik arcára mint-ha rá lett volna írva a félelem, a rettegés, nem szívesen hagyták el otthonukat.

Ottavio megkérdezte az egyik sokgyermekes, ötven év körüli férfit: hova mennek? miért menekülnek?

— Legyilkolnak bennünket a fasiszták. Egy barátom szökött át hozzánk onnan — intett a fejével nyugat felé —, ő elmondta, nem lesz nyugvásunk, ha azok idejönnek, ott is ezrével gyilkolták le az egyszerű népet. Én nem hagyom a családomat kenyérkereső nélkül. Ismerjük a fasiszta urakat még régebből, Primo de Rivera idejéből, én nem akarok még egyszer a kezük közé kerülni. Vérengzők azok.

Az út piszkos, sáros volt, eldobált, hasznos és már „szükségtelennek” vélt tárgyakkal, szeméttel tele.

Egyszer csak megjelent három repülőgép, alacsonyan húztak el a lassan cammogó, menekülő tömeg felett.

Madre mia, madre mia! — hallatszott mindenfelé a jajveszékelés. — Fasisztas, asse-sinos! — fasiszták, gyilkosok — kiáltották.

Mikor eltávolodtak: — Nuestros, Nuestros! — a mieink, a mieink! — kiáltották a megkönnyebbülés sóhajával.

Még elképzelni is borzalmas lett volna, ha tényleg ellenséges gépek jelennek meg és bombákat dobálnak, vagy gépfegyversorozatot lőnek a menekülő tömeg közé.

Megtudtuk, hogy most már a franciák megkövetelik egy távolabbi országba is a beutazó vízumot, mielőtt a sajátjukat kiadnák. Meg kellett tehát szerezniük a vízumot Amerikába, Mexikóba, vagy valahova messze Európától. Érezhető volt a spanyol polgárháborút meghaladó nagy világégés közeledte. Az újságok tele voltak vészjósító hírekkel.

Még Barcelonában azt az értesülést kaptuk, hogy Geronában van a mexikói követ és a francia konzul. Oda utaztunk. Onnan Figuerasba küldtek, de az sem bizonyult valódi hírnek, tovább kellett mennünk a francia határhoz Port-Bou-ba, aztán vissza Figueras-ba.

Végre megtaláltuk a mexikói követet, de csak az adatainkat vette fel, mert a vízum kiadásához otthonról kellett engedélyt kérnie. Míg a vízumra várakoztunk, többször is felkerestük a követet. Elbeszélgettünk vele. „Előadásokat” tartott nekünk a mexikói forradalomról, annak világtörténelmi jelentőségéről. Azt állította, hogy a mexikói forradalom, olyan, vagy nagyobb horderejű, mint az orosz-szovjet forradalom. Ő csak a forrongást, a zavart, a forradalom idején keletkezett zűrzavart tekintette, mint szavaiból érthetővé vált, és nem értette meg a két forradalom közötti különbséget.

Mi természetesen meghallgattuk a követ vízum helyetti előadásait, de nem vártunk sokáig, kénytelenek voltunk rábeszélni a francia konzult, hogy engedjen át Franciaországba néhány napos vízummal, onnan biztos továbbmegyünk Mexikóba, már be is adtuk a kérelmet, amit mexikói kollégája készséggel igazolt.

Át kellett szállnunk a Párizs felé induló vonatra. A várakozás ideje alatt bementünk a vasúti büfé ételiszterrel megrakott pultjaihoz...

Rendeltünk egy-egy italt, szendvicset, elfogyasztottuk a kis asztaloknál, aztán sétáltunk a peronon vonatunkra várakozva.

A büfében dőlyfösen pöffeszkedő francia tiszttek iszogattak Ottavio hívta fel a fi-

gyelmemet: nézd csak, francoista ügynökök lebzselnek itt, biztosan figyelik a határ közelében a mozgást.

Tényleg, hallottuk is a spanyol beszédet a közelünkben sétálgató, nevetgélve beszélgető három spanyol kinézésű férfi felől...

Betolatott a vonatunk, beszálltunk és megindultunk Párizs felé, elhagytuk Perpignan és távolodtunk Spanyolországtól.

Robogott velünk a gyorsvonat és másnap délben megérkeztünk Párizsba. Az állomáson elbúcsúztam bajtársaimtól és a Monsieur le Prince szállodába hajtottam, ahol spanyolországi utam előtt laktam.

Alig három év telt el és a tulajdonos kitörő örömmel fogadott: — Á, monsieur André! hol járt, régen nem láttuk!

Otthagytott bőröndjeim felől érdeklődtem. — Elutazása után elvitték a barátai — felelte. Bennem erős kételyek merültek fel, különösen az irataim miatt.

Elhelyezkedtem a régi szobámban, éppen csak tisztálkodtam, rendbe hoztam magam és első utam a Geneviève könyvtárba vezetett. Ismerősöket kerestem, hiába.

Lementem a Boul' Mich'-re (ahogy a Boulevard St Michael-t neveztük [Ady szavai-val Szent Mihály útja]) végigsétáltam a régi megszokott helyeken. A Capoulard-on bementem az ismert kávézóba, megittam egy café-crème-t, ott — mint mindig — ismerősökkel találkoztam, közrefogtak, kérdezgettek. Tudták, hol voltam, honnan jöttem. — Hát a többiekkel mi van? — kérdezgették.

Aztán továbbmentem a Szajna partján lakó barátomhoz, Sárosi Alajoshoz. Csak néhány szót beszélgettünk. Utolsó vizsgája hiányzott és meglesz a mérnöki diplomája. — De minek? — kérdezte Ali barátom. Elhelyezkedni kevés a remény, a továbbvándorlás is alig valószínű meg, haza meg nem mehetek jól tudod, — mondta szomorúan. — Bánom, hogy nem mentem veletek harcolni, ha életben maradok, mint te is, meglenne az az elégtételeim, hogy a szabadságért harcoltam. Büszke lehetsz rá barátom — tette még hozzá kesernyés mosollyal. — Én elmulasztottam, azt hittem jobb, ha befejezem az egyetemem, de hiába, kilátástalan az életem. De most már biztos, hogy háború lesz, ez egészen más, a fasiszta Németország szövetségeseivel és Franciaország, meg még mit tudom én ki, de nagy világegés lesz, az biztos...

Nem hallgattam tovább barátom siránkozását, mentem tovább, átmentem a hídon és betértem a Notre Dame-ba. Már régen — kis gimnazista korom óta — nem voltam vallásos, most azonban jól esett a csend, a nyugalom, az egyedüllét, bár jöttek-mettek körülöttem.

Mielőtt visszamentem a szállodába, elsétáltam a közeli Garden de Luxembourg-ba, ott sem találtam nyugalmat, csak a régi emlékekre gondoltam.

Másnap elmentem a Maubert tér és a Szent Jakab utca környékén levő kis kávéházba, ahol azelőtt barátaimmal szoktam találkozni. Ott ülésezett régen a „Szeptemberi bizottság”. Nem találtam senkit.

El kellett mennem a Prefecturára — a rendőrségre — bejelentkezni. Udvariasan fogadtak, megnézték a spanyol útlevelet, kitöltötték az előírási lapokat, írtak, pecsételtek, adtak új igazolványt és visszaadták régi papírjaimat is.

Néhány nap múlva levelet kaptam a rendőrségtől. Berendeltek, megjelölve a jelentkezés napját és óráját.

A rendőrségen a szoba előtt, a folyosón többen váraakoztak, spanyolul beszélgettek.

— Mit gondoltok, mit akarnak? — kérdezte az egyik alacsony férfi hadaró, andalúz kiejtéssel.

— Fogalmam sincs, — felelte a mellette álló — majd megmondják.

— Engem már harmadszor hívnak be, de csak az adataimat és okmányaimat ellenőrizték — szolt közbe a magas hosszú orrú középkorú férfi, akit „rubiónak” becéztek, vörös haja miatt.

— És semmit nem mondtak? Mit akartak tőled Rubio? — kérdezte a padon ülő kövér asszony.

— Semmit — felelte Rubio.

Mikor sorra kerültünk, egyszerre hívtak be a szobába valamennyiünket. Egy nagy térkép volt a falon. Két civil tisztviselő ült az asztalnál.

Spanyolul kezdte az egyik: Azért hívtuk be Önöket, hogy közöljük, nem maradhatnak Párizsban. Le kell utazniuk Perpignanba, és ott jelentkezni a prefektúrán. Mi gondoskodunk a csomagjaik kiszállításáról az állomásra.

Kivettem a pénztárcámat és egy 20 dollárost akartam odaadni a rendőrségi tisztviselőnek. — Talán elég lesz a csomagjaink vasútra szállításához? — kérdeztem franciául.

— Nem, nem, tegye csak el, azt mi majd elintézzük!

Ott várakoztunk a folyosón, aztán behívtak a beszélgetést lefolytató szobával szomszédos helyiségbe, ott kellett várakozni. Lényegében véve le voltunk tartóztatva, nem mehettünk ki a rendőrségről, bár ezt nem jelentették ki.

Estefelé megérkeztek a csomagok, egy kis autóbuszba ültettek bennünket és kivettek az állomásra.

Ott már nem volt spanyolul beszélő rendőrtisztviselő. Egy civil rendőr jött velünk. Előzőleg engem behívtak egy külön helyiségbe, átadtak a Párizs-Perpignan gyorsvonatra hat személy részére vasúti jegyet.

— Önt jelöltük ki felelősnek — responsable-nak. — magyarázta a rendőr. Lekíséri a többi honfitársát — azt hitte az útvelem alapján, hogy én is spanyol vagyok — Perpignanba és jelentkeznek a prefektúrán. Ott közlik Önökkel a továbbiakat, hol telepedhetnek le.

Átvettem a gyorsvonatra szóló jegyeket és beszálltunk a vagonba.

A vonat indulásáig a rendőrtisztviselő ott álldogált a vonat ablaka előtt és mikor a vonat elindult integetett, mintha jó ismerősöket búcsúztatna.

Csodálkoztam a francia rendőrség eljárásán. Mikor beültünk a kupéba, megkérdeztem társaimat: mit akartok csinálni? Felőlem odamentek ahova akartok!

Előbb azt hitték, hogy én is a rendőrséghez tartozom, aztán felvidult arccal kezdtek tanakodni. — Nekem Bordeaux-ban van rokonom — szólt Rubio.

— Nekem Lyonban van egy jó barátom — mondta az andalúz.

Lassanként mindegyik megnevezte a várost, ahova menni szeretne.

A gyorsvonat reggelre érkezett Perpignan-ba, de még a fél utat sem tettük meg, már egyetlen útítársam sem volt a vagonban.

Mikor megtudták spanyol társaim, hogy szabadok, a legközelebbi megállóknál sorban hol egyik, hol másik szedte a csomagját, leszállt, és többé soha nem láttam őket.

Perpignan-ban a vasútállomáson a megőrzőben helyeztem el csomagjaimat. Egyik vasúti tisztviselőnek megmutattam a nevemre kiállított papirokat ő eligazított, merre kell mennem.

A prefektúrán megnézték a papirokat és megadták a címet, hogy hol kell jelentkezni. Hogy mi volt a cél, továbbra sem közölték velem.

Egy katonai laktanya volt a cím, ahova megérkeztem. Mikor kapuján be akartam lépni — ami előtt katonai őrség teljesített szolgálatot — Llosa, régi barátom és kollégám — Barcelonában a Légierők vezérkarában együtt teljesítettünk szolgálatot — lépett ki a kapun.

— Hova mégy? — kérdezte meglepett tekintettel.

Elmondtam neki és mutattam a papírjaimat, amivel jelentkezni kellett. Elhúzott a kapu elől, és mikor már kellő távolságban voltunk, elkezdte a magyarázatot.

— Be ne menj oda, az egy katonai börtön, ahonnan sokáig nem kerülhetsz ki. Már sokan vannak ott spanyol honfitársaim, most gyűjtik össze a körtársaságból érkezőket.

— Én is csak úgy jutottam ki — magyarázta Llosa —, hogy az egyik ügyeletesnek „ajándékoztam” a Leica fényképezőgépetem.

Megköszöntem Llosának felvilágosítását és nem tudtam mit tegyek? Be kell mennem a prefektúrára és valamilyen igazolást kell szerezniem, hogy Perpignanban jártam ami nélkül nem térhetek vissza Párizsba.

— Ott van a Népszövetség képviselője aki ellenőrzi a külföldi katonaság kivonását

Spanyolországból, köztük a Nemzetközi Brigádok tagjait, talán ő tud segíteni — válaszolta Llosa.

Visszamentem a prefektúrára, tényleg ott találtam a Népszövetség képviselőjét, egy perui ezredest, Pablo Navarro Baleares-t. Elbeszélgettem vele. Örömmel hallgatta spanyolországi repülőkről szóló tájékoztatómat. Különösen érdekelték a harcoló gépek műszaki adatai.

Zsebemben volt az a Walter pisztoly, amit még egy Me-109-es pilóta elfogásakor kaptam. Sajnáltam megválni tőle, de tudtam, hogy veszélybe hozhat, ha a francia hatóságok megtalálják. Eddig is felelőtlen volt magamnál tartani.

Elbeszélgettem Navarro ezredessel, elmondtam neki hogyan fogtuk el a Me-109-est és hogy én kaptam meg jutalmul a Walter pisztolyt.

— Önnek ajándékozom — tettem le az asztalra. Tudtam, hogy minden katonatisztörül egy szép új típusú fegyvernek.

Meglepődve vette kezébe és csillogó, mosolygós szemmel nézegette, forgatta kezében.

— Hát ez szép, bonito, bonito — mondta többször. Gracias, gracias — köszönöm, köszönöm, ismételtette.

— És most mit kíván tenni? — kérdezte.

— Valószínű Mexikóba megyek, de vízumért fel kell utaznom Párizsba. Megtenné, hogy ad egy igazolást, hogy itt jártam Perpignanban a prefektúrán és Önnél jelentkeztem?

— Készséggel — felelte és már vette is elő a Népszövetség fejléces papírját. Ráírta az adataimat, igazolta: hogy Z. A. a spanyol köztársasági hadsereg kapitánya Perpignanban az ellenkezésen részt vett. Mexikóba kíván utazni. Aláírta, pecsétet tett rá és jó utat kívánt.

Kézszerítésnél még megjegyezte: Mexikóhoz közel van Peru, látogasson meg Limában! Átadta névjegyet, amin címe és telefonja is ott volt.

Megnyugodva mentem vissza a vasútállomásra. Megváltottam a Párizsba szóló jegyet és másnap reggelre ismét Párizsban voltam.

Régi szállásomra hajtottam és várakozás nélkül mentem barátaim megkeresésére. Elég volt ha lementem a „Boul' Mich”-re, ott mindig volt valaki ismerős.

Mindennapi elfoglaltságommá vált a mexikói és szovjet nagykövetség konzuli részlegének látogatása. Mindkét országba megkértem a beutazó vízumokat, de teltek a napok és döntés egyik helyről sem érkezett.

Párizs utcáit járva gyakran lehetett látni embereket a vállukra akasztott kis táskába helyezett gázálarccal. Gyakorlatoztak. Készülődtek a háborúra. 1939 február-márciusa volt, az újságok tele voltak a kormányok által szított háborús hangulatot előreléző cikkekkel. Az újságok cikkeztek a Franciaországban hosszú ideje élő — és leggyakrabban a piszkos és nehéz munkát végző idegenek elleni gyűlöletről.

A mexikói konzulátuson csak annyit mondtak: a kérelmet elküldtük, választ még nem kaptunk, de megjön bízattak.

A szovjet konzulátus is hasonló választ adott érdeklődésemre.

Mindkét konzulátusra sokan jártak fogadási idő alatt. Különösen a sok Párizsban élő külföldi szeretett volna távolabb kerülni a nyilvánvalóan háborúra készülő Európától.

A szovjet konzulátuson gyakran lehetett látni ún. volt „fehéroroszk”-at, akik a polgárháború idején, vagy utána elmenekültek Oroszországból, és kérvényezték visszatelepülésüket a Szovjetunióba.

Nehezen és csak kevesen kaptak hazatelepülési engedélyt. Ugyanis a „fehéroroszk” egy része éveken át a szovjetellenes propaganda aktív résztvevője volt, ma azt mondanánk, „agresszív disszidens,” akik a bajban elhagyták hazájukat és külföldön is ellenségek maradtak. Ezek nem kívánatos elemek voltak a Szovjetország Köztársaságokban. Egyik-másik „fehéroroszk” dühöngve hagyta el a konzulátust az engedély megtagadása miatt.

A mexikói konzulátusra is sokan jártak különböző nemzetiségű, Párizsban élő emigránsok közül, különösen azok, akik nem rendelkeztek a munkára jogosító boldogító

engedéllyel — a carte d'identité-val. Az ilyen emigránsok némelyike tudta, mi vár rá az esetleges háború kitörése estén.

A magyarok is többször emlegették a Kuncz Aladár „A fekete kolostor” című munkájában leírt internálási szörnyűségeket, amiket a francia hatóságok követtek el a Franciaországot tisztelő, a népet szerető, az első világháború idején éppen otthagadt külföldiekkel. Ezért igyekeztek távolabb kerülni a háborúra készülő — mint később kiderült, rosszul felkészülő — francia területről — és Európából.

Aztán újból „meghívót” kaptam a rendőrségtől.

Ugyanoda kerültem, mint az első alkalommal. A legnagyobb csodálkozásomra kitiűntető udvariassággal fogadtak.

A rendőrtisztviselő: megkérdezte: Franciaország melyik helységében, városában, vagy falujában kíván Ön ideiglenesen letelepedni, mert Párizsban nem maradhat?

Ebben az időben bizonyára új rendelet, új eljárás lépett érvénybe a Spanyolországból érkezettekkel szemben.

A rendőrtisztviselő a térképre mutatott, amelyen meg volt jelölve néhány — főleg határ menti — megye és általuk katonailag fontosnak vélt helyiség, város, ahol szintén nem engedélyezték a letelepedést.

Rövid fontolgatás után Melun-t választottam, ezt a Párizstól kb. 40 km-re fekvő kis városkát.

— Melun-be megyek — mondtam a rendőrtisztviselőnek.

Azonnal kiállította az írást, az engedélyt amely jogot adott Melun városában az ideiglenes lakhatásra.

Összecsomagoltam, és kiutaztam a Párizs szomszédságában lévő kisvárosba. Autó busszal könnyen megközelíthető, alig egy óra volt a menetidő.

Nem sok szálloda volt a városkában. A taxis bevitt a város központjába és elhelyezkedtem a vendéglővel rendelkező hotelben.

Alig töltöttem néhány napot Melun-ben, újabb „vendég” érkezett. Harsányi István orvos a feleségével. Ugyanabban a szállóban szálltak meg. Harsányi Pistával Barcelonában ismerkedtem meg. Ő a polgárháború előtt került ki Spanyolországba, ott folytatta Magyarországon a kommunista mozgalomban való részvétele miatt kényszerűségtől abbahagyott tanulmányait.

Harsányiék Dél-Amerikába kívántak utazni, ami szintén előkészületben volt. Időnként beutaztak Párizsba a vízum után érdeklődni.

Másnaponként-harmadnaponként én is benéztem Párizsba, de eredménytelenül.

Egyik március végi utam alkalmával a szovjet konzul közölte velem: megjött az engedélyem a Szovjetunióba való beutazásra. Elmondta még, hogy 1939 április közepén-végén érkezik a „Szibir” hajó amely a spanyolországi harcosokat szállítja Le Havre kikötőből a Szovjetunióba.

Boldogan mentem vissza Melun-be, készülődtem az útra.

Bejártam továbbra is Párizsba, viszonylag „elég” pénzem maradt még, a bizonytalan időre tartalékoltam. Vigyázva költögettem eddig, csak a legszükségesebbet, de a szovjet beutazási engedély birtokában teljes biztonságban éreztem magam úgy gondoltam, most már elkölthetem a nehezebb időkre félretett pénzem.

Különböző felszereléseket szereztem be egyrészt magamnak az útra és a közeljövőre, másrészt ajándékokat vásároltam Moszkvában élő nagynénémnek, Zalka Máté özvegyének, Vera Ivanovnáknak, továbbá lányának Natalia Matvejevának, akit a családban és barátok között röviden Tálacsának hívtak. Azelőtt még soha nem láttam őket. Természetesen unokabátyámnak, Aradi Bélának is vittem ajándékot, akitől alig egy éve búcsúztam el Barcelonában, miután lelőtt, égő I—15-ös gépéből ejtőernyővel kiugrott és égési sebesüléséből felgyógyulva visszautazott Moszkvába. Tudtam hogy ő ott a repülőgépgyárban berepülő pilótaként és katonai átvevőként teljesít szolgálatot.

Közeledett az utazás ideje. Ettől kezdve hetente már csak egyszer utaztam be Párizsba. Végül, amikor kézhez kaptam az utazási engedély papírjait, ismét beköltöztem a fővárosba.

A szovjet konzulátuson, mikor papírjaimat átadták, megkértek, hogy vállaljam el

három spanyol nő elkísérését Le-Havre-ig. Azaz, hogy velem utazhassanak a hajóig. A kérésnek természetesen eleget tettem.

Mindhármukat ismertem a Tibi Dabo-ról, ott teljesítettek szolgálatot a parancsnokságon telefonosként illetve felszolgálóként.

Juanita, a két testvér közül az idősebb, egy szovjet tiszthez ment feleségül, aki már előbb hazautazott. A húga, Heléna, még hajadon volt. Juanita szerény, csendes, halkszavú volt, Heléna viszont lármás, állandóan nyüzsgő, minden apró-cseprő kérdésből vitát rendező természetű. Mindketten csinosak, alacsony termetűek és csillogó fekete hajúak voltak.

A harmadik, Joaquina, baszk származású volt. Míg az első kettő nő spanyolosan fekete hajú, Joaquina vörösbe hajló szőke hajú, magas termetű volt. Ő is egyik szovjet tisztnek lett a felesége és szintén férjéhez utazott, aki előzőleg már hazament. A nők beutazási engedélye később érkezett meg, mint ahogy férjük szolgálata befejeződött.

Felszálltunk a hajóra és elhelyezkedtünk a kajütökben. Én egy kétágyas kajütbe kerültem és nagy öröömre Erich Weinert híres német költő lett a hajóút néhány napjára útitársam. Sok szép versét mutatta meg nekem és olvasta fel.

Az utasok többsége a spanyol köztársasági hadsereg magasabb beosztású tisztjeiből és családtagjaiból került ki. Voltak ott néhányan a Nemzetközi Brigádokból németek, osztrákok, és még néhány más nemzet egyéb képviselője is. Én egyedül voltam a magyarok közül...